

*науковий співробітник
Національного музею-
меморіалу жертв окупаційних
режимів «Тюрма на Лонцького»*

У статті проаналізовано функціонування правової системи Другої Речі Посполитої міжвоєнного періоду з огляду на права української національної меншини. Зокрема, підкреслено зміни судочинства після ескалації українсько-польських взаємин, що знайшла свій вияв у пацифікації 1930 р.

Ключові слова: Галичина, пацифікація, українська проблема, судочинство, кримінальний кодекс, Ю. Пілсудський.

Grytsiv Mariya

PACIFICATION IN 1930 AND THE JUDICIAL SYSTEM OF THE SECOND POLISH REPUBLIC

The article analyses legal system of the Second Polish Republic in the interwar period from the point of view of the rights of the Ukrainian national minority. Namely, changes in the proceedings after the escalation of Ukrainian-Jewish relations reflected in the pacification policy in 1930.

Key-words: Galicia, pacification, Ukrainian problem, proceedings, criminal code, J. Pilsudski.

ПАЦИФІКАЦІЯ 1930 Р. І СУДОВА СИСТЕМА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Важливе місце в українсько-польських взаєминах займають 20—30-ті роки минулого століття. Ця складна й важлива тема знайшла певне висвітлення як в польській, так і в українській науковій літературі. Однак окремі її аспекти залишаються дослідженими лише фрагментарно. Мається на увазі пошук найбільш вірогідних відповідей на цілу низку запитань: чому українсько-польські взаємини у міжвоєнний період були такими напруженими? Які політичні сили і яким чином впливали на формування національної політики Польщі? Що провокувало польську владу на проведення політики «пацифікації»? Як саме асиміляційна політика вплинула на реформування судової системи країни?

Знайти правильні відповіді на поставлені запитання доволі не легко. Доводиться констатувати, що у справі об'єктивного й необтяженого ідеологічними стереотипами дослідження даної проблеми має бути зроблено ще чимало.

Перші дослідження міжвоєнної урядової політики Польщі в українському питанні зробили тогочасні політологи і публіцисти. Одними з перших зауважили необхідність розв'язання проблеми національних меншин в Польщі на основі принципу самовизначення націй тогочасні українські політики Микола Лозинський¹ і Степан Томашівський², польський публіцист Леон Василевський³.

В радянський період вагомий внесок у дослідження проблем міжнаціональних взаємин на східних теренах Другої Речі Посполитої зробили Юрій Сливка⁴ та Степан Макарчук⁵. Перший проаналізував підходи основних польських політичних сил до вирішення українського питання в Польщі. Особливу увагу автор звернув на фактори, що спричинили зміну національної політики

¹ Лозинський М. *Теперішній стан будови Української Держави і задачі західно-українських земель*. — Женева, 1924. — 76 с.

² Томашівський С. *Десять літ українського питання в Польщі*. — Львів, 1929. — 48 с.

³ Василевський Л. *Справа українська як міжнародне питання*. — Варшава, 1934. — 28 с.

⁴ Сливка Ю. *Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920—1939)*. — Київ, 1985. — 272 с.

⁵ Макарчук С. *Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма*. — Львов, 1983. — 255 с.

польського уряду після державного перевороту 1926 р. С. Макарчук дослідив вплив економічних і політичних факторів на динаміку етносоціального складу населення краю у міжвоєнні роки. Втім, зазначені роботи були просякнуті особливо відчутним ідеологічним навантаженням й носили пропагандивний характер.

Новий етап у вивченні проблеми розпочався після здобуття незалежності України. Окупаційний режим польського уряду та політика «пацифікації» 1930 р. стали об'єктом ґрунтовних наукових праць Михайла Швагуляка⁶. Автор докладно дослідив кризову ситуацію 1930 р. в Галичині, зробив спробу розглянути основні фактори, що спричинили загострення міжнаціональної ситуації в краї. Зауважуючи при цьому, що «пацифікаційна» кампанія (хоча і менша за масштабами) мала місце не тільки в галицьких воєводствах, а й на Волині, проте ця проблема поки що не знайшла належного висвітлення в українській історіографії.

У своїй праці Микола Гетьманчук доводить ігнорування польською владою своїх міжнародних зобов'язань стосовно української нації, описує кризову ситуацію 1930 р. та різке посилення репресивної політики Польщі⁷.

Особливо вагомий внесок в дослідження тематики українсько-польських взаємин зробили праці Леоніда Зашкільняка⁸. Вони побудовані на ґрунтовному аналізі як української, так і польської історіографії. В основу тематики наукових досліджень Л. Зашкільняка були покладені спроби нормалізувати міжнаціональні стосунки між поляками і українцями в міжвоєнний період.

Тенденція досліджень становища українських меншин у міжвоєнній Польщі набрала характеру періодичності в багатотомній пу-

⁶ Швагуляк М. «Пацифікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX століття // Записки НТШ. — Львів, 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 111—140.

⁷ Гетьманчук М. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920—1939 рр. — Львів, 1998. — 428 с.

⁸ Зашкільняк Л. Спроби українсько-польського порозуміння в міжвоєнній Польщі: сподівання і реалії // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21—22 листопада 1996 р.). — Івано-Франківськ, 1997. — С. 156—160; Зашкільняк Л. Історія Польщі в українській історіографії і суспільній свідомості українців початку XXI століття. — Львів, 2008; Зашкільняк Л. Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. — Львів, 2002. — 752 с.

блікації матеріалів циклу конференцій «Україна — Польща: важкі питання». Характерно, що етносоціальним аспектам розгортання українсько-польського конфлікту початку 30-х рр. XX ст. певну увагу приділяли переважно українські науковці Ярослав Дашкевич⁹, Ярослав Ісаєвич, Костянтин Кондратюк, Микола Кучерепа¹⁰ та ін. Польські дослідники (Станіслав Стемпень¹¹, Анджей Айненкель¹², Ян Кучак¹³, Франк Сисин¹⁴ та ін.) акцентували на національно-політичних проблемах польсько-українських взаємин новітнього періоду.

Значний обсяг інформації з досліджуваної тематики містять наукові роботи Володимира Комара¹⁵, Ореста Красівського¹⁶, Віталія Ходака¹⁷, Богдана Гудя¹⁸, які характеризують політику польської держави щодо українців Галичини на тлі етносоціальних аспектів та діяльності політичних партій.

⁹ Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (Перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // *Польсько-українські студії. Т. 1. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — Київ, 1993. — С. 23—29.

¹⁰ Кучерепа М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919—1939 рр.) // *Україна — Польща: важкі питання*. — Варшава, 1998. — С. 11—28.

¹¹ Стемпень С. Поляки й українці в II Речі Посполитій: Спроба діалогу // *Польсько-українські студії. Т. 1. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — Київ, 1993. — С. 211—222.

¹² Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. Вибрані проблеми. // *Україна — Польща: важкі питання*. — Варшава, 1998. — С. 29—46.

¹³ Kirczak J. Polityka państwa radzieckiego. Wobec polskiej ludności na Ukrainie w latach 1921—1939. // *Україна — Польща: важкі питання*. — Варшава, 1998. — S. 222—232.

¹⁴ Сисин Ф. З історії польсько-українських стереотипів // *Польсько-українські студії. Т. 1. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — Київ, 1993. — С. 18—23.

¹⁵ Комар В. Спроби нормалізації польсько-українських відносин у Другій Речі Посполитій // *Матеріали міжнародної науково—практичної конференції. 22 листопада 1996 р.* — Івано-Франківськ, 1996; його ж: Комар В. Політика Польщі щодо українців Галичини. (1919—1939): основні напрямки та етапи // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2001. — Ч. 5—6. — С. 290—295.

¹⁶ Красівський О. Концепції польського політикуму щодо українського питання // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. — 2001. — Ч. 5—6. — С. 284—289.

¹⁷ Ходак В. Саботажна акція організації українських націоналістів на Західній Україні 1930 р. // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. — 2001. — Ч. 5—6. — С. 321—328.

¹⁸ Гудь Б. Українці — поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини XX століття. Монографія. — Львів, 2000. — 192 с.; Гудь Б. Українсько-польські конфлікти XIX — першої половини XX ст.: етносоціальний аспект. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. — Львів, 2008.

Чи не єдиним з дослідників, хто частково розпочав серію ґрунтовних праць з історії польського судочинства у 20–30-ті рр. XX ст. стала науковець, юрист Олена Липитчук¹⁹. Охарактеризувавши зміни в структурі та діяльності польських судів, О. Липитчук доводить, що політика урядової адміністрації Польщі мала величезний вплив на загострення українсько-польського протистояння в Східній Галичині та переслідувала мету поглибити регіональні особливості, розчленувати й асимілювати український народ. Окрім того, у своїх працях дослідниця порушила проблеми соціального судочинства²⁰.

Іван Гловацький провів аналіз мовного законодавства Другої Речі Посполитої в галузі кримінального судочинства, охарактеризувавши його недосконалість та суперечливість щодо українців. Автор відзначив вагому роль українських адвокатів та їх боротьбу за право українців на використання рідної мови в офіційних документах країни²¹.

На порушенні юридичних прав та свобод національних меншин у міжвоєнній Польщі наголосив історик Микола Рожик²². Він акцентував намагання органів польського судочинства зберегти внутрішній «порядок» у країні та знищити політичних противників, застосовуючи фізичну силу, тиск на опозицію, масові арешти та ув'язнення.

Історія українсько-польських взаємин є яскравим прикладом затяжного конфлікту між сусідніми етносами. Після завершення Першої світової війни населення Західної України опинилось у складі Другої Речі Посполитої всупереч своїй волі. За Ризьким

¹⁹ Липитчук О. Діяльність польських судів на західноукраїнських землях (1921–1939) // *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць*. — Вип. 11. — Одеса, 2001. — С. 117–122.; Липитчук О. Судова система Другої Речі Посполитої: основні періоди розвитку (1918–1939 рр.) // *Право України*. — 2001. — №6. С. 109–112.; Липитчук О. Суди присяжних у Галичині в 1930–х роках. // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 36. — Львів, 2001. — С. 125–128; Липитчук О. Польський кримінально-процесуальний кодекс 1928 р. та його характеристика. // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 38. — Львів, 2003. — С. 136–144.

²⁰ Липитчук О. Структура та діяльність судів праці в міжвоєнній Польщі // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 37. — Львів, 2002. — С. 192–200.

²¹ Гловацький І. Права української мови у кримінальному судочинстві Другої Речі Посполитої 1918–1939 рр. // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 37. — Львів, 2002. — С. 184–191.

²² Рожик М. Репресії проти політв'язнів Польщі 1929–1939 рр. // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2001. — Ч. 5–6. — С. 329–334.

договором Польща окупувала 125,7 тис. кв. км західноукраїнських земель із населенням 10,2 млн. осіб. Дискримінаційна по відношенню до національних меншин політика тогочасної влади сприяла неприязно-ворожому ставленню до неї. Слід зазначити, що частина польського суспільства взагалі брала під сумнів існування української нації та вважала за необхідне провести її асиміляцію²³.

В польському політичному таборі існувало два основних угруповання: націонал-демократи (ендеки) та прихильники правлячого режиму Юзефа Пілсудського (пілсудчики) — кожен з яких мав своє бачення українського питання. Ендеки прагнули створити однопартійну польську державу шляхом примусової асиміляції національних меншин. У зв'язку з цим вони ставили за мету фальсифікувати історичне минуле західноукраїнських земель, дані про їх національний склад²⁴. Такими діями політична верхівка держави звела нанівець VII статтю Ризького договору, яка передбачала право українців в межах внутрішнього законодавства культивувати рідну мову, створювати й підтримувати свої школи та церкви²⁵.

Другий напрямок представляли «пілсудчики». Вони розуміли необхідність вирішення української проблеми, з якою пов'язували подальшу долю польської держави. А тому, не полишаючи головної мети — колонізації українців, — в національній політиці вони використовували більш гнучку тактику²⁶.

Політична лінія «сильної руки» призвела до особливої конфронтації в польсько-українських взаєминах. Таке напруження було доволі відчутним протягом усього міжвоєнного двадцятиліття, а в окремі роки (початок і друга половина 1930-х рр.) досягло особливої гостроти.

У травні 1926 р. під керівництвом Ю. Пілсудського був здійснений державний переворот. 12 травня внаслідок збройних сутичок

²³ Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. *Вибрані проблеми.* // Україна — Польща: важкі питання. — Варшава, 1998. — С. 35.

²⁴ Маємо на увазі дані перепису населення 1921 р., згідно з яким 40% населення Речі Посполитої становили не поляки, а представники інших національних меншин (українська меншина серед них була найбільшою).

²⁵ Гетьманчук М. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920—1939 рр. — Львів, 1998. — С. 202.

²⁶ Комар В. Спроби нормалізації польсько-українських відносин у Другій Речі Посполитій // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 22 листопада 1996 р. — Івано-Франківськ, 1996. — С. 236—238.

у Варшаві війська Ю. Пілсудського заволоділи містом. Президент Станіслав Войцеховський і уряд Вінцента Вітоса, щоб не допустити громадянської війни, вирішили скласти свої повноваження²⁷. Внаслідок перевороту в Польщі відбулось становлення режиму, що увійшов в історію під назвою «санациї»²⁸.

На початку 1930-х рр. спостерігалось особливе невдоволення політикою нового уряду. Загостренню політичної ситуації в Східній Галичині сприяла економічна криза, що розпочалася 1929 р., а також жорстокий національний і соціальний гніт, політичне безправ'я. У таємному меморандумі міністерства юстиції, що був надісланий польським урядом прокуророві апеляційного суду Львова, зазначалось про посилення на території Галичини «антидержавних тенденцій» та «національних антагонізмів»²⁹. Також вказувалось, що члени українських політичних партій поширюють серед селян вороже ставлення до польської влади. Особливо небезпечним міністерство вважало осередок Українського клубу в Сеймі, розцінивши його діяльність як «серйозну небезпеку» і вимагаючи «застосування якнайбільш ефективних засобів для протидії їй»³⁰. Легальну опозицію владі почало становити Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО). Лідер партії Дмитро Левицький у промові на засіданні Сейму (жовтень 1928 р.) заявив, що український народ не визнає жодних міжнародних трактатів про належність етнічних українських земель до Польщі і буде прагнути до утворення на цих землях незалежної української держави³¹.

Починаючи з середини липня 1930 р. по селах Галичини пройшла хвиля пожеж у господарствах польських поміщиків, генералів, осадників. Як засвідчують збережені архівні документи, впродовж липня українцям вдалось провести 11 акційних саботажів³²,

²⁷ Зашкільняк Л. *Історія Польщі...* — С. 469.

²⁸ Санация (від лат. *sanatio* — оздоровлення) — термін на позначення політичного табору, що утримував владу в Польщі протягом 1926—1939 рр. Уряд санациї встановив у Польщі авторитарний спосіб правління.

²⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові). — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 840. — Арк. 6—9.

³⁰ Там само. — Арк. 11.

³¹ Там само. — Арк. 5.

³² Державний архів Львівської області (ДАЛО). — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 600. — Арк. 50—51.

у серпні — 54³³, у вересні — 101³⁴, у жовтні — 22³⁵. За досить короткий термін ситуація набрала політичного характеру. Восени 1930 р. на території Галичини Організація українських націоналістів провела близько 2200 антиурядових акцій. Нападам піддавались місцеві поляки, горіли й нищились як великі, так і малі їхні маєтки³⁶. На думку історика М. Швагуляка, існували три категорії підпалів та інших акцій в Західній Україні: 1) найменшу чисельну групу становили підпали будівель польськими власниками; 2) деяку їх частину організували прокомуністично налаштовані селяни; 3) основну частину саботажних акцій було здійснено ОУН³⁷. Як видно з архівних документів, Провід ОУН дав розпорядження про початок кампанії, а наприкінці вересня 1930 р. було вирішено тимчасово припинити антиурядові акції³⁸. Аналізуючи тогочасні періодичні видання, можемо твердити, що дії ОУН не були схвалені іншими українськими угрупованнями³⁹.

Зважаючи на складність внутрішньополітичної ситуації в Польщі, влада розпочала брутальну репресивну акцію з метою «умиротворення» українців, яка увійшла в історію під назвою «пацифікація»⁴⁰. Польське керівництво почало закликати до фронтального наступу на українське населення. Своєю чергою, націоналістичні польські сили вимагали від уряду крайніх заходів на «кресах». Влада розпочала невідкладні реформи — мілітаризацію поліції, створила Корпус охорони прикордоння, в деяких місцевостях був запроваджений воєнний стан і заборонено будь-які збори чи сільські сходини. Польським суддям наказано виносити негайні смертні вироки «активістам нелегальних революційних організацій»⁴¹. Опера-

³³ ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 600. — Арк. 10

³⁴ Там само. — Арк. 10—11.

³⁵ Там само. — Спр. 643. — Арк. 1—9.

³⁶ Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. *Вибрані проблеми // Україна — Польща: важкі питання. — Варшава, 1998. — С. 41.*

³⁷ Швагуляк М. «Пацифікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. — С. 16—17.

³⁸ ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 630. — Арк. 4.

³⁹ Пацифікація і реванші // Діло. — 1930. — 24 вересня; Так звані «саботажні підпали» і «пацифікації» // Громадський голос. — 1932. — 21 травня.

⁴⁰ Пацифікація (від лат. *pacificatio* — «умиротворення») — політика влади, спрямована на національні меншини з метою умиротворення насильницькими методами.

⁴¹ Кучерена М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919—1939 рр.) // Україна — Польща: важкі питання. — Варшава, 1998. — С. 14.

ція 1930 р. проводилась під безпосереднім керівництвом уряду. За територією вона охопила більше як 325 населених пунктів Львівського, Тернопільського та Станіславівського воєводств Польщі⁴².

Своє ставлення до «пацифікації» Крайова Екзекутива ОУН висловила у брошурі «Як і на що ми боремося з поляками»⁴³, в якій охарактеризовано причини важкого становища українців у Польщі, проведено аналіз українсько-польської боротьби, описано хід «пацифікації»: «На зрив українських мас минулого літа спроводила польська держава на українські землі військові та поліційні карні загони. Ці відділи, подібно, як за часів козаччини, люто знущалися над українським народом. Багато людей по звірськи мордовано, багато лишено каліками на ціле життя, жінок гвалтовано, майно нищено, руйновано національні установи — товариства»⁴⁴.

На території Східної Галичини польський уряд зосередив 17 рот поліції (1041 особа), 10 ескадронів кавалерії, мобілізовано службовців волосних і повітових відділів поліції⁴⁵. 9 із 17 рот поліції складали курсанти поліцейської школи з Великих Мостів, іншу частину — службовці поліції, що були скеровані воєводськими комедатурами у Тернополі, Львові та Станіславові⁴⁶ 14—16 вересня 1930 р. в ряді сіл Львівського повіту почали розташовуватись ескадрони полку уланів. Згідно з офіційною версією, улани повертались з навчання, проте факти масових екзекуцій над місцевими селянами свідчать про зовсім інші цілі полку⁴⁷.

На початку жовтня операція «умиротворення» суттєво вийшла за рамки планованої території. Замість прогнозованих чотирьох повітів — Бібрського, Рогатинського, Підгаєцького, Бережанського — військові підрозділи почали рухатись на захід, північ та південь, дійшовши таким чином до Сокаля, Перемишля, Снятина й Городенки⁴⁸.

⁴² Храбратин Н. «Пацифікація» в Західній Україні 1930 року у вітчизняній історіографії // Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис. — 2001. — Ч. 5—6.

⁴³ Брошура обсягом 16 сторінок, видана на початку 1931 р. у форматі 18,5×14 см. Її автором найімовірніше був Степан Ленкавський — ідеологічний речник ОУН.

⁴⁴ ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 798 («Інформації повітових управлінь поліції про діяльність осіб, підозрюваних в розповсюдженні літератури, виданої членами ОУН»). — Арк. 52—159.

⁴⁵ Там само. — Спр. 600. — Арк. 58.

⁴⁶ Там само. — Арк. 57.

⁴⁷ ЦДІА України у Львові. — Ф. 392. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 1—5.

⁴⁸ Швагуляк М. «Пацифікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. — С. 18.

До Львова задля успішного керівництва діями поліції прибули віце-міністр внутрішніх справ Польщі Броніслав Перацький та керівник відділу національностей міністерства внутрішніх справ Генрик Сухенек-Сухецький. Через деякий час в польських газетах з'явилась інформація, що в результаті обшуків українських активістів було виявлено зброю та підпільні документи⁴⁹. Наводились дані про численні арешти⁵⁰. У вересні 1930 р. польська поліція арештувала групу депутатів Сейму від опозиційного блоку «Центро-лів», а також ув'язнила 6 українських депутатів. Серед них були й відомі діячі УНДО Володимир Целевич та Дмитро Паліїв⁵¹.

Згодом, звітуючи перед Сеймом, міністр внутрішніх справ Феліціан Славой-Складковський заявив, що під час проведення політики «умиротворення» було затримано 1739 осіб, з них випущено на волю 596, передано судам — 1143 особи⁵². З них на кару короткострокового ув'язнення засуджено близько 25—30% обвинувачуваних, решту відпустили на волю.

Наприкінці жовтня — на початку листопада проведено численні арешти членів УНДО. Зокрема, було ув'язнено голову партії Д. Левицького, його чотирьох заступників, колишніх сенаторів Сейму. Репресіям піддано керівні кола УСРП⁵³. Зі звіту Міністерства військових справ випливає цікава тенденція різкого збільшення кількості політв'язнів: якщо в 1927 р. за політичні виступи було затримано 5145, з них заарештовано 2355 осіб, то в 1930 р. — 7786 осіб затримано, з них 3775 заарештовано й знаходилося під слідством⁵⁴. Масові арешти окрім території Східної Галичини спостерігались практично в усіх воєводствах та районах держави (наприклад, Люблінському воєводству, Домбровському вугільному басейні та ін.).

Під час проведення акції з відділів поліції та війська формувались експедиції, які проводили обшуки, при нагоді руйнували будинки, нищили харчі. В деяких випадках накладали на села збірні контрибуції, в першу чергу, на харчові товари⁵⁵. Привселюдно

⁴⁹ *Gazeta Polska*. — 1930. — 31 sier.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Діло*. — 1930. — 13 вересня.

⁵² *Lwowski kurjer poranny*. — 1930. — 18 lip.

⁵³ *Діло*. — 1930. — 4 листопада.

⁵⁴ Рожик М. Репресії проти політв'язнів Польщі 1929—1939 рр. // *Галичина. Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. — 2001. — Ч. 5—6. — С. 329.

⁵⁵ Айненкель А. Політика Польщі відносно українців у міжвоєнний період. Вибрані проблеми // *Україна — Польща: важкі питання*. — Варшава, 1998. — С. 42.

пшмагали селян, нищили українські вивіски, книжки, руйнували обладнання. Командири підрозділів на загальних зборах селян вимагав від них видати зброю, назвати прізвища осіб, які чинили опір владі⁵⁶. Прийнявши принцип колективної відповідальності, польська влада начебто намагалась виявити винуватців терористичних актів, хоча насправді її метою було залякати населення.

Фізичні розправи над українським населенням стали буденним явищем і набрали політичного характеру⁵⁷. Арештованих збирали у громадських приміщеннях, де командир загону призначав по 25—30 ударів кожному. Побиття часто доповнювали моральним приниженням жертви: вимагали співати польський національний гімн та лаятись на Україну⁵⁸. Випадки побиття українців в рамках проведення операції 1930 р. змушений був визнати навіть міністр внутрішніх справ Ф. Славой-Складковський, коли виступав перед комісією Сейму в січні 1931 р.⁵⁹ Проте він, намагаючись зменшити провину дій військових, наголосив у промові на несистематичному характері фізичних розправ над українцями.

З архівних документів дізнаємось про проведення 5195 обшуків у приватних будинках та приміщеннях українських товариств⁶⁰. Хоча можемо припустити, що навіть така значна кількість обшуків в офіційних польських документах є дещо заниженою.

Аналізуючи динаміку арештів у Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствах, можемо зробити висновок, що масові арешти серед українців проводились й після офіційного припинення акції «умиротворення» наприкінці жовтня 1930 р. Зокрема, у липні кількість арештів становила 130 осіб, у серпні — 126, у жовтні — 397, у листопаді — 356⁶¹. Подібна ситуація простежується і в інших місцевостях. Загалом у період від 1 липня до 1 грудня 1930 р. у трьох галицьких воєводствах було арештовано 1739 українців і лишень стосовно 58 осіб вдалось довести їх «анти-польську діяльність»⁶².

⁵⁶ ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 600. — Арк. 58.

⁵⁷ Про фізичні розправи над українцями згадують очевидці подій. Див.: Куп'як Д. Спогади нерозстріляного. — Львів, 1993. — С. 26, 27, 28.

⁵⁸ Розбудова нації. — 1930. — № 9—10. — С. 250—251.

⁵⁹ Gazeta Polska. — 1930. — 11 stycz.

⁶⁰ ДАЛО. — Ф. 121. — Оп. 3. — Спр. 630. — Арк. 11.

⁶¹ Там само. — Арк. 11—14.

⁶² Гетьманчук М. «Українське питання» в радянсько-польських відносинах 1920—1939 рр. — Львів, 1998. — С. 206.

В рамках проведення політики «пацифікації» переслідувань зазнали національні українські кооперативи, культурно-освітні товариства, політичні партії з галицьким родоводом. Особливо упереджено нова адміністрація поставилась до діяльності товариства «Просвіта». Різними заборонами й репресіями вона стримувала його розвиток. Влада відмовилась реєструвати філії «Просвіт», забороняла вистави й виступи український хорів. Неодноразово польська адміністрація арештовувала активістів, проводила обшуки в читальнях, нищила їхнє майно. Лише в 1928 р. було ліквідовано 318 осередків «Просвіти», а у 1932 р. була взагалі заборонена діяльність луцького та деяких інших осередків організації⁶³.

У вкрай скрутному становищі опинилось також українське шкільництво. У результаті реформування системи освіти⁶⁴ навчання в більшості школах почало проводитись польською мовою, і в «утраквістичних школах» у викладанні переважала польська мова⁶⁵. Зазначена реформа заклала підвалини знищення українського шкільництва.

Проте як у польському, так і в українському політичних угрупованнях були помірковані діячі, які намагались нормалізувати стосунки. Важливу роль в залагодженні польсько-українського конфлікту відіграв Український науковий інститут, відкритий у 1930 р.⁶⁶ Ще однією спробою взаємного порозуміння стало заснування в 1932 р. «Польсько-українського бюлетеня», на сторінках якого публікувались статті відомих українських і польських діячів.

Згодом з метою нормалізації польсько-українських стосунків була укладена угода між однією з найбільших українських партій — УНДО — та польським урядом. Обидві сторони вирішили піти на взаємні поступки⁶⁷.

Спроби активізувати польсько-український діалог робили й польські консерватори на чолі з Я. Бобринським. Свої ідейні принци-

⁶³ Кучерена М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919—1939 рр.) // *Україна — Польща: важкі питання*. — Варшава, 1998. — С. 20.

⁶⁴ Йдеться про «кресовий» шкільний закон, прийнятий 31 липня 1924 р. з ініціативи глави уряду В. Грабського.

⁶⁵ Двомовні школи — із вивченням польської та української мов.

⁶⁶ Кучерена М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців... — С. 15.

⁶⁷ Дашкевич Я. Шляхи подолання упереджень (Перешкоди нормалізації польсько-українських стосунків) // *Польсько-українські студії. Т. 1. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість*. — Київ, 1993. — С. 23—29.

пи щодо налагодження стосунків між поляками й українцями вони пропагували на сторінках місячника «*Nasza Przyszłość*». Розв'язання української проблеми вони вбачали в утворенні української держави над Дніпром, тоді як вирішення українського питання в Польщі розумілося лише в наданні культурної автономії. Даючи оцінку політиці «пацифікації», Я. Бобринський писав: «Держава вчинила... слушно, можна навіть твердити, що із запізненням... З димів... підпалених скид і фільварків ніколи не з'являться в польській державі українські університети й інші справедливі поступки, завжди будуть лише лави польських уланів, багнети поліції й кулемети»⁶⁸. Я. Бобринський закликав українських політиків до примирення антипольської агітації, визнання території західноукраїнських земель невід'ємною частиною Польщі. В іншій статті він зазначив: «...Так само мають збагнути українці, усвідомити, що Львів і значною мірою давня Червона Русь уже шість віків, попри змішане населення, є інтегральною складовою частиною польських земель і невід'ємним здобутком польської державності й культурності»⁶⁹.

Не залишилось осторонь подій польсько-українського протистояння також керівництво Української греко-католицької церкви. У жовтні 1930 р. український єпископат на чолі з Андреем Шептицьким звернувся до польського уряду з листом, в якому піддав гострій критиці насильницькі методи його політики, безпідставні масові арешти українців⁷⁰.

Події «пацифікації» отримали міжнародний резонанс і незабаром стали предметом розгляду в Лізі націй⁷¹. 16 грудня 1930 р. депутати британського парламенту надіслали заяву генеральному секретареві Ліги націй з проханням провести докладне розслідування польсько-українського конфлікту. Британські депутати різко засудили проведену на західноукраїнських землях політику «пацифікації», розцінюючи її як обмеження політичних прав та свобод українців⁷². Паралельно група парламентарів надіслала заяву до міністра закордонних справ Англії Артура Гендерсона із

⁶⁸ Bobrzynski J. *Pacyfikacja // Nasza Przyszłość*. — 1930. — № 5.

⁶⁹ *Ibidem*. — № 1.

⁷⁰ Пастирське послання галицьких українських єпископів // *Новий час*. — 1930. — 22 жовтня.

⁷¹ Зашкільняк Л. *Історія Польщі...* — С. 475.

⁷² Швагуляк М. «Пацифікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. — Львів, 1993. — С. 35.

проханням надати офіційну підтримку в Лізі націй щодо українців Другої Речі Посполитої.

Справа щодо «пацифікації» до 1932 р. розглядалася на засіданнях Комітету трьох у складі Ліги націй, який був створений спеціально для розгляду взаємин між національностями в європейських країнах. Однак польські дипломати доклали максимум зусиль для того, щоб нівелювати міжнародний аспект цієї акції. Вони пояснювали свої дії як захист від терористичної діяльності українських націоналістів і ворожого ставлення українських політиків до польської влади. У результаті, незважаючи на те, що британські політики засудили поведінку поляків, Комітет Ліги націй звинуватив українців у провокуванні репресій. Після тривалого зволікання в січні 1932 р. міжнародна комісія прийняла остаточне рішення про припинення розгляду справи, а основна провина за «пацифікацію» була покладена на українців⁷³.

В результаті проведення політики «пацифікації» від початку 1930-х рр. значно збільшилась кількість в'язниць у Польщі. В середині 1930-х рр. функціонувало 338 тюрем і концтаборів. За неофіційними даними — підрахунками, проведеними Міжнародною організацією допомоги революціонерам, — діяла 361 в'язниця (ці дані, з огляду на комуністичну пропаганду, можуть бути дещо завищеними). За п'ять років (від 1929 до 1933 рр.) у країні було зведено 17 додаткових в'язниць. А в 1939 р. кількість в'язниць сягнула 379⁷⁴. Для політичних в'язнів у кожному повітовому центрі функціонували спеціальні в'язниці⁷⁵.

Для здійснення судових розправ польська каральна машина утримувала 3600 прокурорів і суддів (494 суди), понад 43 тисячі поліцейських, а разом із таємною агентурою — понад 100 тисяч. У результаті діяльності зазначених структур, впродовж 1935—1936 рр. «за опір владі» було відкрито 49 тисяч слідчих справ⁷⁶. Над членами українських політичних партій від 1921 до 1939 рр. загалом відбулося 914 значних політичних процесів. З винесених судами обвинувальних вироків дві третини припадало на тих, хто були членами чи прихильниками УВО та ОУН. Із 3771 затриманих

⁷³ Запільняк Л. *Історія Польщі*. — С. 475.

⁷⁴ *Mały rocznik statystyczny*. 1937. — Warszawa, 1938. — S. 333, 338, 343, 349.

⁷⁵ *Українські щоденні вісті*. — 1935. — 18 жовтня.

⁷⁶ *Mały rocznik statystyczny*. 1937. — Warszawa, 1938. — S. 338, 345, 349.

2510 осіб були засуджені. З них 17 покарані на смерть, 27 — на пожиттєве ув'язнення⁷⁷. Більше того, переслідуванням піддавались також українські священики, яких обвинувачували за відправи богослужінь українською мовою та реєстрацію новонароджених українськими, а не польськими іменами.

В результаті проведення політики дискримінації прав національних меншин почали зазнавати суттєвих змін ряд законів польського судочинства, оскільки судова система була важливим інструментом у діяльності «санаційного» режиму. Реформи судової системи стали запорукою та юридичним обґрунтуванням дій польського уряду під час масових арештів українців (особливо в рамках проведення «пацифікації» на західноукраїнських землях)⁷⁸.

У перші повоєнні роки в Галичині судову систему утворювали апеляційні суди в Кракові та Львові, 17 окружних та 190 повітових судів⁷⁹, органами судочинства визначались незалежні суди⁸⁰, а розглядами суперечливих справ займались Державний та Компететційний трибунал⁸¹. Після змін в державно-політичному устрої (1926 р.) порушення принципу поділу влади почастішали. Вони зростали разом зі зміцненням колонізаційних засад державного устрою. Новий правовий режим сприяв посиленню виконавчої влади, зосередженої в руках президента Польщі⁸², а також вплинув на зміни судової системи, що була закріплена в законі про устрій загальних судів 1928 р.⁸³

Згідно з положеннями зазначеного закону в країні встановлювалась система загальних судів, до складу якої входили гродські, окружні, апеляційні та Найвищий суд⁸⁴. Закон наділяв президента і міністра юстиції правом протягом трьох місяців від дня його проголошення переміщати й відправляти на пенсію суддів Найвищого

⁷⁷ Рожик М. Репресії проти політв'язнів Польщі... — С. 330.

⁷⁸ Сисин Ф. З історії польсько-українських стереотипів // Польсько-українські студії. Т. 1. Україна — Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. — Київ, 1993. — С. 18—23.

⁷⁹ Перелік судів наведено та підраховано за списком документів, що зберігаються в ДАЛО (Ф. 11. — Оп. 26. — Спр. 29. — Арк. 1—3.)

⁸⁰ Там само. — Арк. 3—5.

⁸¹ Липитчук О. Судова система Другої Речі Посполитої: основні періоди розвитку (1918—1939 рр.) // Право України. — № 6. — 2001. — С. 110.

⁸² Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (DURP). — 1926. — № 78. — Poz. 442.

⁸³ DURP. — 1928. — № 12. — Poz. 93.

⁸⁴ Липитчук О. Судова система Другої Речі Посполитої... — С. 111.

суду, протягом року — суддів апеляційних судів і протягом двох років — суддів гродських та окружних судів⁸⁵. Характерною особливістю такого судочинства стала прискорена процедура слідства і суду. Вироки не підлягали оскарженню, а на виконання смертної кари виділялось 24 години з моменту проголошення вироку⁸⁶.

Як бачимо, характерною ознакою судової системи Польщі досліджуваного нами періоду було її фактичне і формальне юридичне недоопрацювання. Це давало змогу функціонувати значній кількості різних спеціальних судів поряд і поза судами, наділеними загальною компетенцією. Окрім того, судова система зі всіма її перебудовами утворила нову й досить громіздку структуру, яка не могла бути достатньо дієвою⁸⁷.

Після встановлення режиму на чолі з Ю. Пілсудським суттєвих змін зазнала структура судового апарату Польщі. Особливо це позначилось на діяльності судів присяжних, функції яких різко обмежились⁸⁸.

Серед тогочасних західноукраїнських журналів на початку 30-х рр. XX ст. найбільш повно діяльність судів присяжних відображалась у виданні «Життя і право». Цей журнал був друкованим органом Союзу Українських Адвокатів й Товариства Українських Правників у Львові. В праці дослідника Михайла Петріва міститься систематичний покажчик змісту згаданого журналу⁸⁹. На його сторінках часто друкували свої статті відомі західноукраїнські адвокати й правозахисники. Серед них голова проводу Української соціал-демократичної партії, захисник українців у карних процесах Лев Ганкевич. У своїй статті «Чи усунути суди присяжних?» він відстоював ідею збереження повноважень судів присяжних, вступивши навіть у дискусію зі Станіславом Раппапортом — суддею Найвищого Суду⁹⁰.

Л. Ганкевич у своїх статтях наголошував на недосконалості судової системи міжвоєнної Польщі, яка стала особливо помітною

⁸⁵ DURP. — 1928. — № 12. — Poz. 93.

⁸⁶ ЦДІА України у Львові. — Ф. 205. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 22.

⁸⁷ Кучерена М. Національна політика Другої Речіпосполитої щодо українців (1919—1939 рр.) // Україна — Польща: важкі питання. — Варшава, 1998. — С. 11—18.

⁸⁸ Липитчук О. Суди присяжних у Галичині в 1930-х роках // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 36. — Львів, 2001. — С. 125.

⁸⁹ Петрів М. Союз Українських Адвокатів у Львові. — Київ, 1998.

⁹⁰ Ганкевич Л. Ще в справі судів присяжних // Життя і право. — 1932. — Ч. 1. — С. 25.

під час проведення «пацифікаційної» кампанії. Автор статті обґрунтовував принципи пропорційного представництва серед судів присяжних українських суддів та зрівняння української мови в польському судовому процесі⁹¹. На думку Л. Ганкевича, першочерговим завданням влади було провести негайні реформи в діяльності судів присяжних, які «стануть гарантом громадської свободи» та майбутнього національного розвитку. Спостереження Л. Ганкевича щодо національного й соціального складу присяжних виявлені в матеріалах Державного архіву Львівської області, у яких зазначаються пропозиції автора щодо поліпшення ефективності роботи присяжних судів⁹². На думку дослідника, суди присяжних будь-якою ціною слід відстоювати «перед абсолютизмом, диктатурою одиниці та партії», адже зазначена інституція здатна боронити інтереси як польського населення, так і українського⁹³.

На захист збереження судів присяжних у польській державі виступав також відомий галицький адвокат та політичний діяч Антін Горбачевський. У публікації «Справа судів присяжних» він стверджував, що в сучасних йому умовах, коли влада пропагувала ідею «загального добра», суди присяжних повинні відстоювати засади свободи громадянина та його особистої гідності⁹⁴.

Зважаючи на посилення авторитарних тенденцій в польському суспільстві, на початку 1930-х рр. зазнав суттєвих змін також кримінально-процесуальний кодекс, який значно звузив гарантії представників національних меншин у польських судах. Передусім такі зміни відбулись у 1932 р. після прийняття нового кримінального кодексу⁹⁵. Відповідно до його статей обмежувались можливості обвинуваченого вносити докази, обсяг апеляції і касації, засада безпосередності в апеляції. Також було скасовано інститут допоміжного обвинувача, замість якого запровадили скарги на скасування дізнання та слідства⁹⁶.

⁹¹ Ганкевич Л. Чи усунути суди присяжних // *Життя і право*. — 1932. — Ч. 2. — С. 29.

⁹² ДАЛО. — Ф. 7 («Львівське повітове староство») — Оп. 3. — Спр. 55; Спр. 59.

⁹³ Там само. — Арк. 43.

⁹⁴ Горбачевський А. Справа судів присяжних // *Життя і право*. — 1937. — Ч. 3. — С. 17—19.

⁹⁵ Липитчук О. Польський кримінально-процесуальний кодекс та його характеристика // *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. — Вип. 38. — Львів, 2003. — С. 139.

⁹⁶ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 23 sierpnia 1932 r. zmieniające niektóre przepisy postępowania karnego* // *DURP*. — 1932. — Nr. 73. — Poz. 662.

У фондах ДАЛО містяться матеріали, які дають можливість проаналізувати діяльність польських судів у міжвоєнний період, а особливо на тлі політики «пацифікації». На початку 30-х рр. XX ст. на етнічних територіях українців поряд із загальними судами значно активізували свою діяльність надзвичайні або «наглі» суди⁹⁷. З документів ДАЛО Ф. 11 (Львівський окружний суд) дізнаємось про численні приклади вкрай суворих покарань щодо підсудних, переважна більшість яких була українцями. Польська влада забороняла тогочасній пресі розголошувати правду про порушення прав національних менших поліційно-репресивною владою та судами. Відповідно, рішенням окружного суду у Львові (від 18 лютого 1932 р.) були заборонені номери газети «Сила», в яких містились дві публікації про діяльність «надзвичайних» судів⁹⁸. В одній із них йшлося про рішення «наглого» суду в Тернополі щодо двох українців, обвинувачених у «шпигунстві». Суд виніс смертний вирок, замінивши його згодом на довічне ув'язнення. В іншій статті зазначалося, що 8 лютого того ж року «наглий» суд засудив до смертної кари селянина Данила Войтюва за «шпигунство» на користь Радянського Союзу, і вже наступного дня кара була виконана⁹⁹.

Серед вилучених й заборонених цензурою матеріалів зберігається номер газети «Хліборобський шлях» від 5 листопада 1933 р. У ньому подаються відомості про справу двох українських юнаків, суд над якими відбувся у Львові. На поспішно проведеному судовому засіданні адвокати були практично позбавлені можливості захистити підсудних, а від прокурора суд не вимагав обґрунтування обвинувачення. Підсудних як жертв цілеспрямовано-прискореної розправи було засуджено на довічне ув'язнення¹⁰⁰.

Матеріали про те, що відбувалось за кулісами судових засідань «наглих» судів оприлюднювались на сторінках комуністичної газети «Гарт». У ній містились факти брутального поводження з в'язнями та недотримання принципів судового права¹⁰¹. В газеті

⁹⁷ «Наглі» (швидкі) суди запроваджені у 1931 р. для боротьби з українським підпільним рухом у Польщі. Вони здійснювались без попереднього слідства, в тритижневий термін виконання акту обвинувачення з моменту арешту підсудного. Через обурення європейської громадськості «наглі» суди проіснували до 1934 р.

⁹⁸ ДАЛО. — Ф. 11. — Оп. 29. — Спр. 6208. — Арк. 7.

⁹⁹ Там само. — Арк. 7, 18—20.

¹⁰⁰ Там само. — Спр. 6716. — Арк. 7—8.

також наводилась статистика судових процесів за період від вересня 1931 р. до грудня 1932 р. Впродовж зазначеного терміну було проведено 127 судових процесів, з яких 107 закінчились вироком смерті¹⁰². Незважаючи на такі приголомшливі факти, це не завадило міністру внутрішніх справ Польщі Ф. Славой-Складковському звинувачувати «наглі» суди в поміркованості, відхиляючи окремі клопотання цих судів для пом'якшення кар ув'язнених, та вимагати від суддів більшої жорсткості¹⁰³.

Загалом за порівняно короткий період функціонування «наглих» судів (від 1931 до 1934 р.) українським опозиціонерам було присуджено 4 смертні вироки і 16 довічних ув'язнень¹⁰⁴.

Спробу проаналізувати діяльність польського судочинства за 15 років існування Другої Речі Посполитої зробила також редакція газети «Діло». В ній зазначалось, що «наглі» суди фактично перетворились на постійний інструмент терору польської влади стосовно українців¹⁰⁵. Число таких вироків було настільки великим, що влада намагалася приховувати цю статистику¹⁰⁶.

Українські часописи неодноразово намагались з'ясувати принцип формування суддівського апарату, який протягом 1930-х рр. міжвоєнного періоду характеризувався яскраво вираженою дискримінаційною політикою щодо українців. Тому цензура польської влади пильно стежила за тим, аби не допустити появи публікацій, у яких містилась інформація про звільнення суддів, які, на думку влади, не діяли в пропольських інтересах. Відтак рішенням Львівського окружного суду був вилучений номер газети «Діло» за 21 вересня 1932 р. В цьому номері порівнювалося становище українських суддів за австрійських часів та в тодішній міжвоєнній Польщі. Відомий галицький адвокат Степан Баран констатував, що серед суддів Львівської апеляції в австрійські часи 25% складали українці¹⁰⁷.

¹⁰¹ Липитчук О. Діяльність польських судів на західноукраїнських землях (1921—1939) // *Актуальні проблеми держави і права. Зб. наук. праць*. — Вип. 11. — Одеса, 2001. — С. 119.

¹⁰² Липитчук О. Діяльність польських судів на західноукраїнських землях... — С. 119—120.

¹⁰³ ДАЛО. — Ф. 11. — Оп. 29. — Спр. 6498. — Арк. 8.

¹⁰⁴ Гудь Б. Українці — поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ століття. Монографія. — Львів, 2000. — С. 128.

¹⁰⁵ ДАЛО. — Ф. 11. — Оп. 29. — Спр. 6065. — Арк. 1—3.

¹⁰⁶ Там само. — Арк. 2.

Однак в умовах «пацифікаційної» політики до 1932 р. в Тернопільському окружному суді працювало 49 суддів, з них — 15 українців. Після «чистки» 1932 р. на пенсію було відправлено 9 українців, 1 поляка, 1 єврея. Якщо у 1912 р. в зазначеному окрузі працювало 42 судді, з яких понад 30 були українцями, то після 1932 р. було залишено на посаді лише 2 українців. Також в газеті наводились приклади подібних «чисток» суддівського апарату в Коломийському та Станіславівському окружних судах. Про масові звільнення українських суддів в Бережанському окружному суді й Краківському апеляційному окрузі писала й газета «Нова зоря»¹⁰⁸. У практиці проведення судового слідства неодноразово заохочували провокаторів, аби отримати привід для каральних операцій та судових репресій¹⁰⁹.

Через декілька років ще одним суттєвим обмеженням заasad кодексу стало розпорядження міністра юстиції від 22 грудня 1938 р. — так званий закон Грабського, яким встановлювалась висока судова оплата (300 злотих)¹¹⁰. Якщо ж враховувати, що більшість мешканців Східної Галичини заробляли значно менше, аніж 300 злотих на місяць, то це особливо погіршувало становище обвинуваченого. Окрім того, обмежувались права в'язнів, зокрема запроваджувалась примусова неоплачувана робота¹¹¹.

Згідно з положеннями нового кримінального кодексу, дізнання проводила поліція на завдання прокурора або він сам особисто. Слідство велось у більш важливих справах, які належали до компетенції окружних суддів, а також суддів присяжних¹¹². Проводив слідство суддя під наглядом прокурора. Більшість дізнань проводила виключно поліція, яка доволі часто зловживала своїми повноваженнями і намагалася отримати покази затриманого з допомогою «фізичного способу»¹¹³.

У політичних справах ефективність слідства залишалась під пильною увагою прокуратури. В переважній більшості, як свід-

¹⁰⁷ ДАЛО. — Ф. 11. — Он. 29. — Спр. 6074. — Арк. 9—10.

¹⁰⁸ Липитчук О. Діяльність польських судів на західноукраїнських землях... — С. 120.

¹⁰⁹ Там само. — С. 120—121.

¹¹⁰ Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів. — Київ, 2005. — Т. 1. — С. 302.

¹¹¹ *Historia państwa i prawa Polski 1918—1919.* — Warszawa, 1962. — Cz. 1. — S. 115—123.

¹¹² Липитчук О. Польський кримінально-процесуальний кодекс ... — С. 139.

¹¹³ *Proces brzeski sprawozdanie z rozprawy sądowej w dniach od 26 października 1931 do 31 sty cznia 1932 roku.* — Toledo, 1932. — S. 57—58.

чать опубліковані документи політичних процесів, такі слідства відбувалися з порушенням засад кримінального кодексу. У правах щодо непольського населення слідство вдавалося до порушення норм права. Застосовувалися механізми політичних провокацій, фальсифікації, безпідставні арешти та ув'язнення.

В архівних документах збережені звіти перед Сеймом голови комісії з питань зловживань над ув'язненими, у яких зазначено велику кількість скарг від політичних в'язнів та їх обурення щодо брутального ставлення і побиття під час допитів. Особливо велика кількість скарг надходила зі Львова¹¹⁴. Прокуратура на такі скарги зазвичай не реагувала¹¹⁵.

Польський тижневик «Przełom» оприлюднював матеріали про те, що відбувалось за лаштунками судових засідань та доносив до громадськості інформацію про брутальне поводження з в'язнями. На сторінках цього тижневика згадуються такі «методи» роботи слідчих органів: «...били до втрати свідомості, вливали літрові банки води в ніс, калічили чоловікам статеві органи, виривали волосся, кололи шпильками з нафтою. Деяким в'язням було відбито печінку, вибито зуби, кілька дістали кровотечу легенів, а деякі збожеволіли...». Реагуючи на подані в пресі матеріали, міністр внутрішніх справ Польщі заявив, що влада не проігнорувала поданої інформації і розіграла слідчий відділ у Луцьку¹¹⁶.

Матеріали перевірок польських судів, так звані «wizytacji», змальовують сумну картину діяльності судів. Зокрема, у середині 1930-х рр. були виявлені суттєві помилки в судовій практиці кримінальних відділів судів львівської апеляції. Серед них: позбавлення сторін права на подання скарги; необґрунтовані передачі справ в інші суди; відсутність необхідної документації¹¹⁷. Вражав непрофесійний рівень призначення вироків у кримінальних справах, особливо це стосувалося гродських судів. На відміну від львівського, роботу стрийського окружного суду було оцінено більш позитивно, хоча і з певними зауваженнями¹¹⁸.

¹¹⁴ ДАЛО. — Ф. 11. — Оп. 29. — Спр. 6498. — Арк. 2—8.

¹¹⁵ Литвичук О. Польський кримінально-процесуальний кодекс ... — С. 140.

¹¹⁶ ДАЛО. — Ф. 11. — Оп. 29. — Спр. 6498. — Арк. 8.

¹¹⁷ Там само. — Оп. 26. — Спр. 269. — Арк. 6—8.

¹¹⁸ Там само. — Арк. 8.

Доволі часто польські суди під час розгляду кримінальних справ не дотримувались основних засад кримінального процесу. Однією з них була засада відкритості судових засідань, яка діяла в інтересах обвинуваченого. Проте у середині 1930-х рр. ця засада зазнала законодавчого обмеження. Кримінальний процесуальний кодекс передбачав проведення судових засідань за «зачиненими дверима» у випадках, якщо відкритість засідання суду могла: 1) образити добрі звичаї; 2) спричинити противладні заворушення; 3) не відповідала державній безпеці¹¹⁹. Відтак недостатньо визначені правила дозволяли судам порушувати принцип відкритості. Найбільший привід цьому давала третя із зазначених частин — засада «безпеки держави».

Таким чином, політику «пацифікації» слід розглядати в загальному контексті дискримінаційної національної політики Польщі щодо українців, вагомим аспектом якої була правова сфера. Адже одночасно із загостренням польсько-українського протистояння польський уряд розпочав невідкладні реформи судового апарату. На початку 1930-х рр. зазнала змін система польського судочинства, що знайшло відображення у новому кримінально-процесуальному кодексі. Якщо попередній кодекс (1929 р.) ґрунтувався на ліберальних засадах та нормах, то вже після «пацифікації» принцип демократичності був нівельований. Кримінальний процес пристосували до політичних потреб влади, яка дедалі більше набувала рис авторитаризму. Архівні документи доводять часте порушення і спотворення кримінального кодексу в судовій практиці, що особливо негативно позначалось на ефективності судочинства Другої Речі Посполитої.

Уряд Польщі використовував судові органи як знаряддя своєї окупаційної політики по відношенню до національних меншин, а особливо українців. Тому на території Східної Галичини діяло надзвичайне судочинство, спостерігались періодичні звільнення українських суддів зі структури судових органів, організовувались політичні процеси, які проходили з численними порушеннями норм судового слідства та права. Цензурою заборонялись номери українських газет, в яких наводились численні факти грубих порушень судовими органами правових норм по відношенню до національних меншин, що були особливо помітними в 1930-х рр.

¹¹⁹ Кравієвський О. Концепції польського політикуму щодо українського питання. // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. — 2001. — Ч. 5—6. — С. 287.